

РИТОРИКА ВОЄННОГО ЧАСУ В УКРАЇНІ: ВІД ПЛЮРАЛІЗМУ ДО МОБІЛІЗАЦІЇ

Автор: Микола Овчаров

21 квітня 2026

DOI: <https://doi.org/10.66597/unknown-orator.2026.2.03>

Більше інформації про журнал
<https://journal.ovcharov.institute/>

РИТОРИКА ВОЄННОГО ЧАСУ В УКРАЇНІ: ВІД ПЛЮРАЛІЗМУ ДО МОБІЛІЗАЦІЇ

Автор: Микола Овчаров

АНОТАЦІЯ

Стаття аналізує трансформацію риторичної парадигми в Україні під час повномасштабної війни, досліджуючи перехід від плюралістичного демократичного дискурсу до мобілізаційної монізматичної комунікації. Автор розкриває фундаментальний парадокс: демократична держава, протистоячи авторитарній агресії, змушена тимчасово обмежувати власні плюралістичні принципи, що призводить до формування авторитарних рис у риторичі — як владній, так і медійній. Особливу увагу приділено феномену ригідності мислення як механізму виживання: одновекторність, емоційність і категоричність стають нормою, унеможливляючи критичний діалог не лише з ворогом, а й усередині суспільства. Досліджується поляризація між українцями в Україні та за кордоном, між політичними елітами України та Заходу. Окремий розділ присвячено інклюзивній комунікації з військовослужбовцями — детальним рекомендаціям щодо етичної взаємодії, яка поважає травматичний досвід без патерналізму чи віктимізації. Автор аналізує небезпеки замовчування табуйованих тем (мобілізація, корупція) та їхній вплив на кризу довіри і якість соціологічних досліджень. Стаття завершується рефлексією про ціну воєнної риторики — регрес етики, критичного мислення та демократичної культури — та закликом усвідомити тимчасовість воєнної риторики як виняток, що не має стати новою нормою.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

воєнна риторика, Україна, плюралізм, мобілізація, ригідність мислення, поляризація, парадокс демократії, авторитарна форма, інклюзивна комунікація, травматичний досвід, криза довіри, чорно-біле мислення, монізм

Трансформація парадигми мислення

Воєнний стан у демократичній країні змінює парадигму мислення з плюралістичної на монізматичну. Війна не передбачає багатовекторного мислення та критичності, оскільки вимагає згуртованості навколо політичної і військової влади для протидії зовнішньому ворогу.

Ці нові реалії проявляються у державній політиці, комунікації в соціальних мережах і повсякденному спілкуванні. Комунікація стає чорно-білою. Як наслідок — це впливає на мислення.

Парадокс демократії у протистоянні авторитаризму

Війна, акт агресії — це прояв авторитаризму. Відповідати на авторитаризм демократичними принципами та плюралістичними цінностями виявляється надзвичайно важко. Як протистояти диктатурі, мобілізації навколо однієї особи та придушенню всіх інших думок — плюралістичною системою?

Тому риторика України у війні набувала авторитарної форми — як у владній, так і в медійній комунікації. Оскільки війна не передбачає широкого спектру емоцій і думок, а вимагає чорно-білого емоційного мислення, у медійній та політичній риторичі з'являється надлишок емоційності, категоричності, перебільшення.

Це проявляється особливо яскраво в медійній риторичі. Блогери часто перебільшують новини, заявляють про завищені оцінки та очікування, негативно впливаючи на суспільну думку. Суспільство сприймає ці новини емоційно, потім може розчаровуватися — особливо з огляду на те, що Україна не є закритою країною і має доступ до міжнародної інформації.

Поляризація та культивування ригідності мислення

Воєнна риторика — це поляризована риторика. Антидемократична, авторитарна риторика, яка не передбачає врахування іншої точки зору або множини точок зору. Плюралістичне мислення стає неможливим.

Така риторика впливає на якість мислення. Мислення стає надмірно емоційним, обмеженим у критичності. Базова умова для виживання у воєнному режимі — це поляризація та одновекторне мислення, спрямоване на збереження життя.

Але одновекторність породжує ригідність — нездатність гнучко реагувати на нові обставини, змінювати позицію, визнавати складність ситуації. Ригідне мислення культивується як механізм виживання: будь-яка амбівалентність, сумнів, альтернативна точка зору сприймаються як слабкість або зрада. Це призводить до

того, що суспільство втрачає здатність до діалогу навіть всередині себе — не лише з ворогом, а й між власними групами.

Як наслідок, це зумовлює нерозуміння між політичною елітою України та політичними елітами Європи і Америки. Так само існує конфлікт і прірва в розумінні між українцями, які живуть в Україні під час дії воєнного стану, та українцями, які живуть за кордоном. Це створює напругу між групами і відштовхує їх одну від одної — у свої інформаційні середовища існування та мислення.

Інклюзивна комунікація з військовими

Саме цей емоційний фактор поляризації, надмірної емоційності, ригідності та чорно-білого мислення створив необхідність першочергово виробити правила спілкування з військовими.

Окремої уваги заслуговує риторика з військовими, яка сформувалася під час воєнного стану. Це особливий тип комунікації, спрямований на те, щоб не викликати неприємних емоцій чи спогадів у людей, які мають бойовий досвід або пережили полон.

Чого НЕ слід робити:

- Не запитувати про деталі перебування в полоні
- Не запитувати, чи вбивав він когось
- Не запитувати: «Як вам допомогти?»
- Не пропонувати допомогу без запиту
- Не виокремлювати цю людину в спеціальну категорію
- Не ставитися до неї як до жертви
- Не проявляти панібратство та фамільярність
- Не порівнювати свій досвід (волонтерський, медичний) з досвідом військовослужбовця на передовій — це незрівнянні речі
- Не виправдовувати свою неучасть у військових операціях
- Не уникати погляду на вулиці
- Не дякувати вголос надто емоційно
- Не дистанціюватися
- Не казати близькій людині: «Ти таким не був раніше» (у негативному ключі)

Що слід робити:

- Спілкуватися так само, як із цивільними

- Давати можливість відчувати особистий простір, не нав'язуватися
- Якщо незрозуміло, чи може тема зачепити, запитати: «Чи можу я поцікавитися про це? Чи не є ця тема болючою для тебе?»
- Завжди налаштовувати місток комунікації, щоб розуміти межі особистих кордонів
- Уникати різких жестів — військові сфокусовані і постійно моніторять різкі рухи (це професійна навичка)
- Уникати різких рухів, розмахів руками, категоричних жестів
- Не порушувати особисті кордони — не торкатися рук, не плескати по плечах
- Не проявляти зверхність у жестах, різкість у поведінці
- Дати відчуття людині, що вона така сама, як усі
- Не тиснути емоційно
- Проявити повагу, але не жалість
- Розуміти, що кожен військовий, як і кожна людина, — різний
- Якщо хтось хоче говорити і сам починає — можна підтримувати розмову
- Якщо людина не проявляє бажання говорити — не тиснути на неї

Головний принцип: ставитися до військовослужбовця як до людини — такої самої, як ви, як до будь-якої іншої цивільної людини, яка має право на спокій, безпеку, реалізацію. Яка може робити те, що хоче, казати те, що хоче, бути такою, якою хоче бути. Яку цінують, поважають, люблять.

Повага і вдячність проявляються саме у цьому.

Замовчування та криза довіри

Замовчування у суспільстві актуальних і болючих питань, відсутність відкритого щирого діалогу про табуйовані теми — проблеми війни, мобілізації, корупції під час війни — призводить до ще більшого відчуття небезпеки. Діалог не відбувається ні між різними групами суспільства, ні між владою та суспільством, ні між різними гілками влади, ні всередині політичної еліти.

Це замикає окремих громадян у собі з відчуттям усе більшої загрози. Відсутність діалогу унеможлиблює проведення об'єктивних соціологічних опитувань, нівелює їхню релевантність. Хибні відповіді створюють хибні оцінки настроїв суспільства, що дає можливість маніпулювати даними — як політичній еліті, так і медіа. Це створює ще більшу загрозу для демократичного ладу.

Ціна воєнної риторики

Війна не передбачає демократії, свободи та розвитку. Воєнна риторика спричиняє регрес:

- Етики суспільства
- Риторичної культури
- Діалогу
- Критичного мислення
- Розвитку країни

Мобілізуючи найактивніший соціальний потенціал на боротьбу з ворогом, війна виснажує суспільство не лише фізично, а й інтелектуально і морально. Ригідність мислення, культивована як механізм виживання, може стати перешкодою для повоєнної реконструкції — не лише інфраструктури, а й демократичних інститутів.

Перспектива

Парадокс полягає в тому, що демократія для свого виживання іноді змушена тимчасово обмежувати свої власні принципи. Питання в тому, чи зможе суспільство після війни відновити плюралізм мислення, критичність, діалог — чи авторитарні риторичні форми та ригідність укоріняться надовго.

Усвідомлення цього парадоксу — перший крок до його подолання. Розуміння, що воєнна риторика є вимушеною, але тимчасовою формою, може допомогти зберегти пам'ять про демократичні цінності навіть у найтемніші часи.

Риторика воєнного часу — це не нова норма. Це виняток, який не має стати правилом.